

Maria Jankowska, Halina Kowalewska, Gertruda Skotnicka

Streszczenia rozpraw doktorskich

Biuletyn Polonistyczny 14/42, 77-82

1971

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

STRESZCZENIA ROZPRAW DOKTORSKICH

Maria J a n k o w s k a: "WISŁA" JAKO CZASOPISMO FOLKLO-
RYSTYCZNE. Promotor: J. Krzyżanowski /IBL/. Recenzenci: prof.
A. Kutrzeba-Pujnarowa /UW/, doc. D.Simonides /WSF Opole/. In-
stytut Badań Literackich, 1971.

Zasadniczym celem podjętej pracy była próba ukazania spe-
cyfiki pozytywistycznego czasopisma polskiego - "Wisła".

Punktem wyjścia jest teza, że czasopismo to, którego cha-
rakter i program uwarunkowały ogólnoeuropejskie zainteresowa-
nia etnologiczne, odegrało pierwszorzędą rolę w kształtowaniu
się polskiej folklorystyki. Dla udowodnienia tego stwierdzenia
przedstawiono podstawowe założenia światowej etnologii, wyzna-
czające ważną rolę badaczom folkloru, którzy mogą w toku po-
szukiwań udowodnić słuszność stawianych hipotez. Na tym tle
starano się przedstawić program naukowo-badawczy "Wisły", kon-
centrując uwagę przede wszystkim na poszukiwaniach i badaniach
reliktów folkloru oraz na systematycznym publikowaniu najważ-
niejszych prac teoretycznych z całego świata.

Analizując zawartość treściową czasopisma, usiłowano wyka-
zać, że w wyniku zabiegów redaktorów - zwłaszcza Jana Karłowi-
cza - "Wisła" odegrała ważną rolę w kształtowaniu i rozwijaniu
wiedzy ludoznawczej w kraju. W tym celu przedstawiono nowator-
skie dążenia redakcji, zmierzające do przerzucenia punktu waż-
ności z prac zbierackich na interpretacyjne, do stosowania no-
wych metod w pracach badawczych oraz do zaangażowania do pracy
przedstawicieli różnych warstw społeczeństwa. Dzięki tym zabie-
gom czasopismo stało się ośrodkiem badań i propagatorem wiedzy
ludoznawczej. Stało się tak również dlatego, że redakcja trosz-
czyła się o stałe informowanie czytelników o stanie badań lu-
doznawczych w świecie.

Przedstawiono także skład osobowy redakcji, charakteryzując
głównych współpracowników oraz stosowane przez nich metody pra-

W rozprawie swej autorka starała się nadać formę monografii. Ze względu na zupełny brak materiałów archiwalnych dotyczących "Wisły", wszystkie rozważania na temat składu osobowego, stylu pracy, programu, zamiarów i planów - zostały zrekonstruowane na podstawie wzmianek, informacji i - oczywiście - analizy samego pisma.

Halina K o w a l e w s k a: JAN KARŁOWICZ JAKO FOLKLORYSTA. Promotor: prof. J. Krzyżanowski /IBL/. Recenzenci: prof. B. Zakrzewski /UWr/, prof. J. Burszte /UAM/. Instytut Badań Literackich, 1971.

Wybór tematu pracy podyktowany został zainteresowaniem osobą Jana Karłowicza, przekonaniem o jego poważnym wkładzie w rozwój folklorystyki polskiej drugiej połowy XIX wieku i przede wszystkim - brakiem odpowiednich opracowań.

Celem rozprawy było pokazanie różnorodnych poczynąń Jana Karłowicza na polu folklorystyki, a więc jego działalności redaktorskiej, organizacyjnej i naukowej. Starano się wykorzystać możliwie najpełniej wszystkie dostępne źródła, które obejmują: prace Jana Karłowicza i opracowania o nim, ówczesne czasopisma folklorystyczne polskie i obce oraz rękopisy znajdujące się w archiwach bibliotek: Publicznej, Narodowej i Uniwersyteckiej w Warszawie oraz Jagiellońskiej w Krakowie. Interesujące dla tematu rękopisy z archiwum wrocławskiego Ossolineum odczytano z mikrofilmów w Bibliotece Narodowej w Warszawie.

Praca składa się z siedmiu rozdziałów:

I. O folklorze uwagi wstępne; II. Kształtowanie się zainteresowań folklorystycznych i postawy teoretyczno-badawczej J. Karłowicza; III. Jan Karłowicz jako redaktor "Wisły"; IV. Badania nad tekstami ludowymi: a/ Tradycja folklorystyki polskiej, b/ Podania i bajki ludowe, c/ Pieśni ludowe, d/ Przysłowia i zagadki; V. Na pograniczu folklorystyki, etnografii i językoznawstwa; VI. Wśród przyjaciół folklorystów; VII. Znaczenie Jana Karłowicza w dziejach folklorystyki polskiej.

W rozdziale I zasygnalizowano trudności związane z terminologią folklorystyczną. Wychodząc od potocznego współcześnie znaczenia terminu "folklor", starano się wskazać różnicę w jego

pojmowaniu potocznym i naukowym. To z kolei pomogło sprecyzować zakres i problematykę pracy.

Rozdział II pokazuje te fakty z biografii Karłowicza, które mogły mieć wpływ na kształtowanie się jego zainteresowań i postawy teoretyczno-badawczej. Wskazano ewolucję tej postawy od szkoły porównawczo-mitologicznej Kuhna i Müllera aż do przyjęcia zasad angielskiej szkoły antropologiczno-historycznej E.B. Tylora i A.Langa. Biografię uczonego doprowadzono do r. 1887, a więc do momentu osiedlenia się Karłowicza w Warszawie i rychłego objęcia przez niego redakcji "Wisły".

Pracy redaktorskiej w tym piśmie poświęcony jest rozdział III. Chodziło tutaj m.in. o przedstawienie profilu treściowego pisma, stąd ten przydługi rejestr publikacji, który jednak mówi o uwzględnianiu przez redakcję różnych dziedzin polskiego folkloru wiejskiego i miejskiego, o zainteresowaniu folklorem ziem etnicznie polskich, o wyraźnych kontaktach z folklorystami słowiańskimi i bogatej informacji o folklorze zachodnioeuropejskim. Wskazując dwa wzory pism zachodnioeuropejskich, mianowicie londyński "Folk-Lore" i paryską "Melusine", i porównując z nimi "Wisłę" podkreślono wysoki poziom naukowy tego pisma.

Inną jeszcze sprawą było pokazanie trudu redakcyjnego Karłowicza i jego kłopotów finansowych. Wszystko to razem miało przybliżyć klimat, w którym powstawały prace J.Karłowicza dotyczące literatury ludowej.

Tymi właśnie pracami zajmuje się rozdział IV, najobszerniejszy, najważniejszy w rozprawie. Studia Karłowicza o podaniach i pieśniach starano się rozpatrywać w stosunku do jego poprzedników oraz w stosunku do współczesnych mu badań europejskich. Tam, gdzie było to możliwe, zasygnalizowano kontynuacje późniejsze. Analiza prac Karłowicza poświęconych literaturze ludowej doprowadziła do wniosku, że wykorzystywał on osiągnięcia współczesnej mu nauki europejskiej, a na gruncie polskim był inicjatorem wielu poczynań nowatorskich.

Rozdział V dowodzi, że folklorystyka jest tą dyscypliną, która pozostaje w związkach z innymi. Dlatego też - nie czując się pewnie na gruncie etnografii i językoznawstwa - autorka wskazała tylko prace Karłowicza wiążące się z tymi dyscyplinami i folklorystyką oraz odesłała do odpowiednich opracowań specjalistów.

Rozdział VI jest wynikiem przeświadczenia, że dorobek Karłowicza nie mieści się całkowicie w pozostawionych przez niego pracach, lecz wykracza poza nie. Rozumie się przez to oddziaływanie uczonego na innych ludzi, spełnianie przez niego roli niejako instytucji naukowej. Stąd znalazły się tutaj informacje niekoniecznie dotyczące tylko folklorystyki, ale także charakteryzujące Karłowicza jako uczonego, człowieka i obywatela. Bo trzeba dodać, że prace naukowe traktował on jako pewnego rodzaju służbę narodowi.

Rozdział ostatni jest podsumowaniem całości rozważań i oceną dorobku folklorystycznego Jana Karłowicza.

Gertruda Skotnicka: POWIEŚĆ HISTORYCZNA DLA DZIECI I MŁODZIEŻY W DRUGIEJ POŁOWIE XIX WIEKU. Promotor: prof. A. Bukowski /UG/. Recenzenci: dr.hab. I.Lewańska /UW/, dr.hab.J.Z. Białek /WSP Kraków/. Uniwersytet Gdański, 1971.

Rozprawa prezentuje nie objęty do tej pory badaniami wycinek polskiej twórczości dla dzieci i młodzieży drugiej połowy XIX wieku. Przedmiotem analizy są w niej powieści historyczne Pauliny Krakowowej, Michaliny Zielińskiej, Władysławy Izdebskiej, Jadwigi Papi, Zuzanny Morawskiej, Aleksandry Borkowskiej, Władysława Łozińskiego, Walerego Przyborowskiego, Stefana Gębarskiego i Jadwigi Łuszczewskiej. Powieści te, stanowiące ważny czynnik wychowania narodowego młodego pokolenia, pozbawionego w szkołach rządowych pod zaborami normalnej nauki historii ojczyznej, przeanalizowane zostały w szerokim kontekście rozwoju XIX-wiecznej powieści historycznej, z uwzględnieniem związków i pokrewieństwa literatury dla młodego czytelnika z nurtem wielkich powieści historycznych. Obok zasadniczych cech struktury tej odmiany powieściowej omówiono zjawiska specyficzne wynikające z jej adresu czytelniczego. Wbrew wyznawanym przez niektórych naukowców poglądom, że do analizy literatury drugorzędnej, drugiego "sortu", nie należy uruchamiać całego aparatu teoretycznoliterackiego, uwzględniono w pracy najbardziej aktualne wyniki badań teoretycznych nad powieścią.

Rozprawa obejmuje pięć rozdziałów części głównej oraz wstęp i zakończenie. Rozdział I, "Dyskusja nad powieścią historyczną dla dzieci i młodzieży", zawiera odpowiedź na pytanie, jaki mo-

del powieści historycznej dla młodego czytelnika proponowali recenzenci, krytycy i pedagodzy drugiej połowy XIX wieku. Odpowiedź została sformułowana na podstawie ponad 150 recenzji, artykułów krytycznych i przygodnych wypowiedzi zamieszczonych w "Przeglądzie Tygodniowym", "Nowinach", "Niwie", "Bibliotece Warszawskiej", "Tygodniku Ilustrowanym", "Kurierze Warszawskim", "Kłosach", "Bluszczu", "Przeglądzie Pedagogicznym", "Roczniku Pedagogicznym", oraz w przewodnikach, poradnikach czytelniczych i katalogach. Główną tezą tego rozdziału jest stwierdzenie, że nurt XIX-wiecznej dyskusji nad powieścią historyczną dla młodego czytelnika był częścią toczących się od końca XVIII w. sporów o powieść w ogóle, a o powieść historyczną - w szczególności. Nurt ten jest wprawdzie skromniejszy i uboższy od nurtu dyskusji na temat powieści historycznych dla dorosłych, i dlatego, trudniej dostrzegalny, zawiera jednak dostateczną ilość materiału, by zorientować współczesnego badacza o kierunkach, sądach i wymaganiach w tej gałęzi literatury.

W rozdziale II, "Historia Polski w powieściach", dokonano przeglądu w układzie chronologicznym tematyki historycznej 89 powieści, które zweryfikowano jako powieści historyczne o określonym adresie czytelniczym. W zestawie znalazło się dużo utworów dziś już zapomnianych i coraz bardziej dla badacza niedostępnych. We wnioskach wypływających z przeglądu rozpatrzono wielorakie przyczyny niezwykłego rozwoju odmiany gatunkowej skazanej przez młodą prasę pozytywistyczną na wymarcie śmiercią naturalną. W podsumowaniu treści poznawczych prezentowanych w warstwie historycznej powieści stwierdzono, że została w niej zamknięta prawie cała historia Polski. Okres najbujniejszego rozwoju powieści historycznej dla młodych czytelników przypada na 80-te i 90-te lata XIX wieku. Pozostaje to w wyraźnym związku z sytuacją pod zaborami, gdyż na ten okres przypadają wzmoczone zabiegi rusyfikacyjne w Królestwie Polskim i zaostrome procesy germanizacyjne w zaborze pruskim. Określając rodzaj historyzmu uprawianego na użytek młodzieży ustalono, że jest to historyzm najbardziej zbliżony do Lelewelowskiego, utrzymany w duchu optymistycznym warszawskiej szkoły historycznej.

Rozdział III, "Bohaterowie", został oparty na typologii postaci, w wyniku której wyodrębniono kilka grup charakterystycznych dla tej odmiany powieściowej. W związku z zagadnieniem au-

tentyzmu i fikcyjności postaci opracowano tabelę układu elementów autentyzmu i fikcji, która pozwala głębiej wnikać w zabiegi pisarzy stosowane w celu stworzenia określonego *homo historicus*. Analiza poszczególnych typów bohaterów pozwoliła odkryć związane z nimi ideały wychowawcze powieści. W proponowanych koncepcjach wychowania patriotycznego wpływy pozytywistyczne mieszają się z romantycznymi. Obrazy wielkich wojen staczanych przez różne pokolenia Polaków z wrogiem, częstokroć silniejszym, apoteoza czynu zbrojnego, przykłady bohaterskich walk, w których "siły mierzy się na zamiary" - były kontynuacją ideałów romantycznych, przeciwstawionych pozytywistycznemu "prymatowi małych pragnień i małych wartości". Obok romantycznego modelu patriotyzmu pojawia się model pozytywistyczny: głośnym czynom zbrojnym przeciwstawiona zostaje drobna krzątająca wokół polepszenia sytuacji ekonomicznej kraju, praca nad podniesieniem ludu na wyższy poziom, codzienne, systematyczne zabiegi w celu utrzymania świadomości narodowej wśród mas.

Rozdział IV, "Koncepcja narratora i struktura narracji", zawiera w pierwszej części omówienie zjawisk związanych ze strukturą narracji w powieściach z narratorem konkretnym: sposobu prezentowania wzorców osobowych, stosunku do przedstawianej rzeczywistości historycznej, zakresu wiedzy narratora. Dystans między czasem narracji a czasem fabularnym ilustrują wykresy. Zbadanie cech stylu i języka doprowadziło do odkrycia pokrewieństwa powieści pisanych w pierwszej osobie z gawędą szlachecką. W drugiej części rozdziału skupione zostały problemy narracji w powieściach z narratorem fikcyjnym: rola narratora jako nauczyciela historii, stosunek do prezentowanej rzeczywistości, perspektywa czasowa, funkcje wychowawcze, stosunek do młodego czytelnika.

Rozdział V, "Próba typologii powieści", obejmuje analizę struktury trzech wyodrębnionych typów powieści historycznych dla młodzieży: wojenno-przygodowych, historyczno-obyczajowych, historyczno-biograficznych. Za podstawowe kryterium typologii przyjęto temat powieści, a więc ten sam wyznacznik, który występuje przy podziale na odmiany. Od ustalenia podstaw typologii przechodzi autorka do omówienia zasadniczych cech struktury każdego typu. Odkrycie i określenie typowych struktur powieściowych połączone zostało z analizą metod twórczych stosowanych przez autorów poszczególnych typów powieści.